

KRALJ EVICA

gdje valovi šapuću priče plemića

2

Zakoračite u
plemićku prošlost

9

Uronite u
baštinu mora

16

Prošećite kroz primorje i
upoznajte primorce

23

Pođite, vidite,
kušajte, slušajte

Dobrodošli u Kraljevicu

Na mjestu gdje Mediteran ulazi najdublje u europsko tlo, smjestio se naš poviješću bogat kraljevački kraj. Nalik je na ogrlicu Primorja! Kao tri dragulja u njoj blistaju plemićka prošlost, pomorska baština i primorski način života, i zrcale se kroz šest mjesta, šest bisera: Bakarac, Križišće, Mali Dol, Veli Dol, Šmriku i Kraljevicu.

Ova brošura je zamišljena kao dobar domaćin koji priča najbolje priče i vodi drage goste da otkriju bogatstvo naše baštine i stvore jedinstvene doživljaje. Poziva vas da istražite mjesta u kojima se susreću pomorski i kopneni putovi, da otkrijete zdanja u kojima su stolovali plemenitaši i posjetite pomorske luke u kojima se stvarala povijest.

Prepustite se malim, ali velikim ljepotama ovoga kraja i kroz gostoljubivost naših ljudi osjetite način života malih mjesta uz more.

Krenimo na ovo inspirativno putovanje!

Kamo vas vodi ova brošura

- **zakoračite** u plemićku prošlost i **saznajte** o Zrinskim i Frankopanima, plemićima europskoga značaja koji su odgajani i koji su živjeli pod geslom *Tko se smrti boji, nije dostojan života*
- **uronite** u baštinu koja izvire iz mora i **otkrijte** zašto se kaže da pomorci jedu kruh sa sedam kora, zbog čega je ovdje niknulo najstarije brodogradilište na Jadranu i kakve veze imaju Edmund Halley, znanstvenik po kojemu je nazvan Halleyev komet, i Kraljevica
- **prošćite** uz more, **osjetite** ga, **upoznajte** ljude ovoga kraja i njihove običaje, kušajte njihovu hranu, **istražite** njihovu duhovnu baštinu
- **pođite, vidite, probajte, šetajte, kušajte i slušajte, prepustite se** rutama, stazama, šetnjama i istraživanjima, događanjima i aktivnostima i **uvjerite se** da je kraljevački kraj ogrlica sjajnih bisera Primorja

Zakoračite u plemićku prošlost

U Kraljevici su imali dvije rezidencije. U rukama su držali vlast – političku, vojnu, ekonomsku. Kovali su vlastiti novac. Držali su vlastitu vojsku. Imali su moć – toliko veliku da su je, na kraju, platili životima.

Ovo je priča o dvije plemićke obitelji koje su dale naraštaje izvrsnih, hrabrih i mudrih ljudi. Odgajani su pod geslom *Tko se smrti boji, nije dostojan života!*

Tko su oni? I zašto su baš ovdje, u Kraljevici, ostavili toliko tragova?

Zrinski i Frankopani

Bile su to dvije najmoćnije hrvatske srednjovjekovne plemićke obitelji s utjecajem europskoga razmjera. Obitelji je ujedinio brak Ane Katarine Frankopan i Petra Zrinskog, 1641. godine. Moć im počiva na zemljovlasništvu jer u srednjemu vijeku vrijedi pravilo: *Tko ima zemlju, ima vlast!* Uz brojne posjede koji sežu od Jadranskoga mora sve do granice s današnjom Mađarskom, grade vlastite luke na otocima i obali preko kojih trguju solju, željezom, drvom, žitom i ostalim dobrima sa svojih posjeda.

Jedna od tih luka je i Kraljevica. Ovdje su izgradili dvije rezidencije: plemićki grad zvan Stari grad Zrinskih i ljetnu rezidenciju Dvorac Nova Kraljevica.

Zrinski i Frankopani mudro upravljaju svojim posjedima i shvaćaju važnost prometne infrastrukture, skreću postojeće prometne pravce i otvaraju nove prometnice preko vlastitih posjeda. U 16. stoljeću imaju tople, kaminom grijane sobe koje ukrašavaju zrcalima, tepisima i slikama. Uživaju blagodati parnih kupelji. Pri blagovanju se služe zlatnim i srebrnim priborom. Obiteljsko srebro žigošu plemićkim grbovima. Stvaraju biblioteke i otvaraju kabinete čuda – prestižne zbirke egzotičnih, rijetkih i dragocjenih predmeta koje nabavljaju na putovanjima ili kupuju od drugih plemića.

Zašto su baš u Kraljevici izgradili dvije rezidencije?

Mladi par Kraljevicu je dobio u nasljedstvo

Markiza Ana Katarina Frankopan i grof Petar Zrinski vjenčali su se 1641. godine. Stari grad Zrinskih naslijedili su nakon osam godina braka. Bio je to važan grad i posjed jer je Kraljevica najbliže kopno u odnosu na otok Krk s kojeg Frankopani potječu. Osim toga, Kraljevica je i izvrsno zaklonjena, pristupačna luka. Odavde se moglo sigurno trgovati i prometovati prema kopnu, a to je savršeno odgovaralo trgovačkom duhu Zrinskih i Frankopana. Mladi supružnici nadogradili su i proširili postojeće zdanje iz 15. stoljeća te Starom gradu Zrinskih udahnuili, za ono doba, suvremen barokni duh, prateći ukorak europske umjetničke trendove.

Dvije stotine godina kasnije, u 19. stoljeću, na mjestu gospodarskih zgrada Starog grada Zrinskih niču građanske kuće koje svojom vanjskom stranom čine dio središta Kraljevice kakvu možete vidjeti i danas.

Kako se živjelo u plemićkom gradu? I teško i lako.

Što sve sačinjava plemićki grad Zrinskih

Stari grad Zrinskih bio je u 17. stoljeću primjer pravoga feudalnog plemićkog grada s obrambenom kulom te gospodarskim i pomoćnim prostorijama. Imao je spremište i prostorije za sluge. Grad je

imao i vlastitu crkvu, sagrađenu na temeljima ranije kapelice. Velikaška obitelj živjela je u stanu zvanom *palas*. Kompleks se sastojao od čak devedeset prostorija koje su se prostirale na dva kata.

Istražimo ga zajedno!

Lako ćete uočiti stariji dio grada – Donji kaštel. On ima prepoznatljiva fortifikacijska obilježja: obrambene zidine i branič-kulu s dvorištem. U dvorištu možete pronaći vodospremu s grbom obitelji Zrinskih, natpisom CPAZ i zapisom godine 1651.

Gornji kaštel je noviji dio grada kojega su Ana Katarina i Petar obnovili u baroknom stilu. Njegov raskošni atrij danas nas oduševljava kao povijesna plemićka pozornica za kulturna događanja u ljetnim mjesecima.

Zrno soli kao zrno zlata

Sol su u prošlosti nerijetko nazivali bijelim zlatom. Bila je čuvarica hrane tijekom srednjovjekovnih ratnih pohoda kada je ključno bilo imati situ vojsku. Bila je potrebna i ovcama koje čine velik dio privrede u feudalizmu – bez soli, koju su svakodnevno morale lizati kako bi unosile nužne minerale, njihov opstanak i stočarska proizvodnja ne bi bili mogući.

Frankopani su posjedovali solane u plitkim uvalama na otoku Krku. Brodovima su prevozili sol do Kraljevice i skladištili je.

Trgovina soli donijela je Zrinskim i Frankopanima obilne prihode od kojih će Petar financirati izgradnju nove rezidencije, Dvorca Nova Kraljevica koji je od milja zvao *Naša Kraljevica*.

Naša Kraljevica

Jeste li znali?

Od 16. do 18. stoljeća u današnjoj crkvi sv. Nikole bilo je skladište soli. Odatle je sol u karavanama putovala prema Ugarskoj.

Na samo 550 metara udaljenosti od Starog grada, tik uz obalu, 1651. godine Petar je započeo graditi raskošan, barokni dvorac, po posljednjoj modi, za sebe i svoju obitelj. Dvorac je sagrađen iz temelja, a izgradnja je bila veľeban i zahtjevan posao, napisao je Petar Zrinski 1653. godine. Petar slijedi graditeljsku modu ondašnjih velikaša kod kojih veľebnost građevine i vrsnoća ukrasa svjedoče o društvenom statusu vlasnika.

Dvorac Nova Kraljevica izvorno se sastojao od suterena, prizemlja i prvoga kata. Bio je dug 44 metra, širok 36 metara i visok 9 metara te je imao šezdeset i osam prostorija. Omeđuju ga četiri velike oble kule na uglovima, svaka s po šest prozora, dok raskošno unutrašnje dvorište ukrašava prelijep kameni zdenac u obliku krune s obiteljskim grbovima. Zid oko dvorca bio je dug 88 metara i širok 66 metara, a u dvorište se ulazilo kroz dvoja raskošna vrata. Kasniji vlasnici, isusovci, u 19. stoljeću nadogradili su i drugi kat dvorca.

Prema zapisima i unutrašnjost dvorca odisala je luksuzom. Glavni salon bio je ukrašen kožnim pozlaćenim tapetama. Sobe su grijali mramorni kamini od kojih je jedan sačuvan do danas. Podovi su bili popločeni mramornim mozaicima, a ovratnici načinjeni od crnog i bijelog mramora. Dvorac je imao i posebnu prostoriju s nazivom Museum, namijenjenu čuvanju bogatoga obiteljskoga naslijeđa.

Jeste li znali?

U feudalno doba bio je običaj da imućnici diljem Europe stvaraju privatne zbirke egzotičnih predmeta koje su donosili s putovanja ili dobivali od drugih moćnika. Te kolekcije smatramo pretečom muzeja i zovemo kabinetima čuda. Museum u Dvorcu Nova Kraljevica jedan je od najranijih u Hrvatskoj.

Pet i pol stoljeća plemićke prošlosti

Priču o Frankopanima možete najbolje doživjeti prateći njihove dvorce i utvrde, a upravo ovdje u Dvorcu Nova Kraljevica početna je točka Kulturno-turističke rute Putovima Frankopana. Pođete li rutom Putovima Frankopana, saznat ćete kako se živjelo, gradilo, što se blagovalo, kakva je bila

moda i status žena, na koji su se način sklapala politička savezništva i kako se oblikovao nacionalni identitet. Itinerer obuhvaća sedamnaest utvrda, starih gradova i dvoraca te tri sakralna kompleksa na otoku Krku, na području Vinodola i u Gorskom kotaru.

Prva postaja šetnje živom baštinom

Kada zakoračite u dvorac, pred vama će se otvoriti raskošno pravokutno dvorište omeđeno elegantnim stupovima s jonskim i toskanskim kapitelima. Koračajući podovima dvorišta, popločenim originalnim sivo-bijelim kamenim pločama, lako se vratiti u prošlost i zamisliti korake njegovih prvih dvorjana, Ane Katarine i Petra. U hodnicima na prvom katu uočit ćete kamene niše. U njima su nekoć bile smještene dragocjene mramorne skulpture.

Pođete li do zapadne kule, doći ćete u prostor **Posjetiteljskog centra Kraljevica** kojim dominira golemi mramorni kamin preuzet iz reprezentativnih odaja Petra Zrinskog. Ovo je samo srce doma dvorske obitelji, a kroz postav centra ovdje možete uroniti u njihovu prošlost kroz film, riječ i sliku.

Nekoliko povijesnih zanimljivosti.

Mjesto ljubavi, intriga i vjere

Godina je 1669. Upravo ovdje, u dvorskoj kapelici Dvorca Nova Kraljevica, pred kipom Majke Božje, Petar Zrinski i njegov šogor Fran Krsto Frankopan obećali su *da će domovinu osloboditi od tuđinaca!* Tako je počela Urota zrinsko-frankopanska.

Završila je njihovim smaknućem dvije godine kasnije. O razlozima, vrijednostima i prilikama u kojima se odvila urota, političkim intrigama, te ženama Frankopankama saznat ćete u **Interpretacijskom centru** u sklopu Dvorca Nova Kraljevica. Sada upoznajte glavne likove nesretne urote.

Žena sa zadatkom: plemkinja, pjesnikinja, diplomatkinja

U 17. stoljeću bilo je posve uobičajeno stupiti u brak u dobi od šesnaest godina. Upravo toliko godina je imala Ana Katarina kada se 1641. udala za Petra Zrinskog. Njihov se život odvijao u nesigurno doba, Petar je često ratovao, osobito s Turcima, pa je Katarina na sebe, osim djece, preuzela upravljanje novcem i posjedima. Kao odlučna i snažna gospodarica *traži da u svakom naselju vladaju red i čistoća, da se redovito čiste i drže pod poklopcem cisterne za vodu*. Ana Katarina je bila ambasadorica u punom smislu! Održavala je diplomatske veze s Mletačkom Republikom, francuskim veleposlanstvom u Beču i predstavnicima poljskoga dvora. Govorila je, uz hrvatski, njemački, talijanski, mađarski i latinski jezik. Također, autorica je molitvenika Putni tovaruš, minijaturnoga džepnog formata, koji je dovršila 1660. godine, a koji sjedinjuje pučku pobožnost i elemente barokne književnosti i jedno je od najznačajnijih djela hrvatskoga baroka.

Plemić od mača i stiha

Petar Zrinski se silno zalagao za suverenost hrvatskoga naroda i to ga je koštalo života. Dolazi iz obitelji koja je stoljećima rađala istaknute političare i hrabre vojskovođe, a titulu bana ponio je 1665. godine. Školovan je u vojnim znanostima i topništvu u Zagrebu, Austriji i Mađarskoj. Međutim, Petar je u duši pjesnik. Pero mu je kao i mač, oštro i ponosno. Kritizira političke prilike, otvoreno istupa u obrani hrvatskoga suvereniteta, a svojoj supruzi piše nježno i senzualno. Tako će iz zatvora, noć prije smaknuća, oproštajno pismo Ani Katarini započeti riječima: *Moje drago srce...*

Navik on živi ki zgine pošteno

Navik on živi ki zgine pošteno, napisao je Fran Krsto Frankopan, hrvatski vojskovođa i pjesnik, brat Ane Katarine Frankopan, u pjesmi *Pozvanje na vojsku*. Budnica je to koja veliča ponosit i pošten život, bez straha i sagibanja glave, pa makar i po cijenu života.

Stihovi su se pokazali proročanskima, kao odmazdu zbog suprotstavljanja habsburškoj vlasti osuđen je kao urotnik, zajedno s Petrom Zrinskim, na smrt i pogubljen 1671. godine u Bečkom Novom Mestu. Imao je dvadeset i osam godina.

Zašto je došlo do Zrinsko-frankopanske urote?

Vrime kruto, jalno i zločesto

Polovicom 17. stoljeća hrvatskom plemstvu su jasne težnje Habsburgovaca prema stvaranju jake apsolutističke države. Suverenitet hrvatskoga plemstva i hrvatskoga teritorija dodatno ugrožavaju borbe s osmanskom vojskom. U takvim okolnostima brat Petra Zrinskog, Nikola, pokreće 1664. godine protu-austrijsku urotu koju nakon njegove smrti predvodi Petar Zrinski. Pridružuje mu se brat njegove žene Ane Katarine, Fran Krsto Frankopan. Iako su obojica imala dovoljno novaca i političkih veza da sa svojim obiteljima nastave živjeti drugdje u Europi, nisu to učinili. Uhićeni su u Beču, a u travnju 1671. godine nad njima je izvršena smrtna kazna odrubljivanjem glave. Sva su im imanja zaplijenjena, a kroničari bilježe da su iz Dvorca Nova Kraljevica *istrgnuta stakla iz okana, ključanice s vrata i mramorne ploče s podova te da su otuđene prekrasne slike i sagovi, devet mramornih kipova, od kojih je sedam prikazivalo rimske careve, a dva Etiopljane. Odnosen je i grb Zrinskih, četiri stola od crna mramora, jedna mjedena i više majoličnih peći.* Službena procjena zaplijenjene imovine iznosi vrtoglavih 1,5 milijuna forinta.

Nakon što su pogubljeni njezin muž i brat, Ana Katarina se razboljela i umrla pomračenoga uma, a žena Frana Krste Frankopana preminula je u samostanu u Rimu. Kako je Fran Krsto Frankopan bio zadnji muški član loze, njegovom smrću je završila povijest obitelji, a Kraljevica dolazi pod pravu Austrijske vojne komore.

Duh Frankopana živi i dalje

Iako su Zrinski i Frankopani tragično završili, nije završila i njihova priča. U kamenim zidovima rezidencija, u arhitekturi, simbolima, povijesnim zapisima i običajima živi duh dviju obitelji koje su oblikovale hrvatsku povijest.

Danas njihovu ostavštinu čuvaju znatiželjni putnici, umjetnici, kustosi, djeca i stanovnici ovoga kraja. Kraljevica, polazna točka **Kulturno-turističke rute Putovima Frankopana**, prostor je kolektivnoga sjećanja i inspiracije plemićkom ostavštinom.

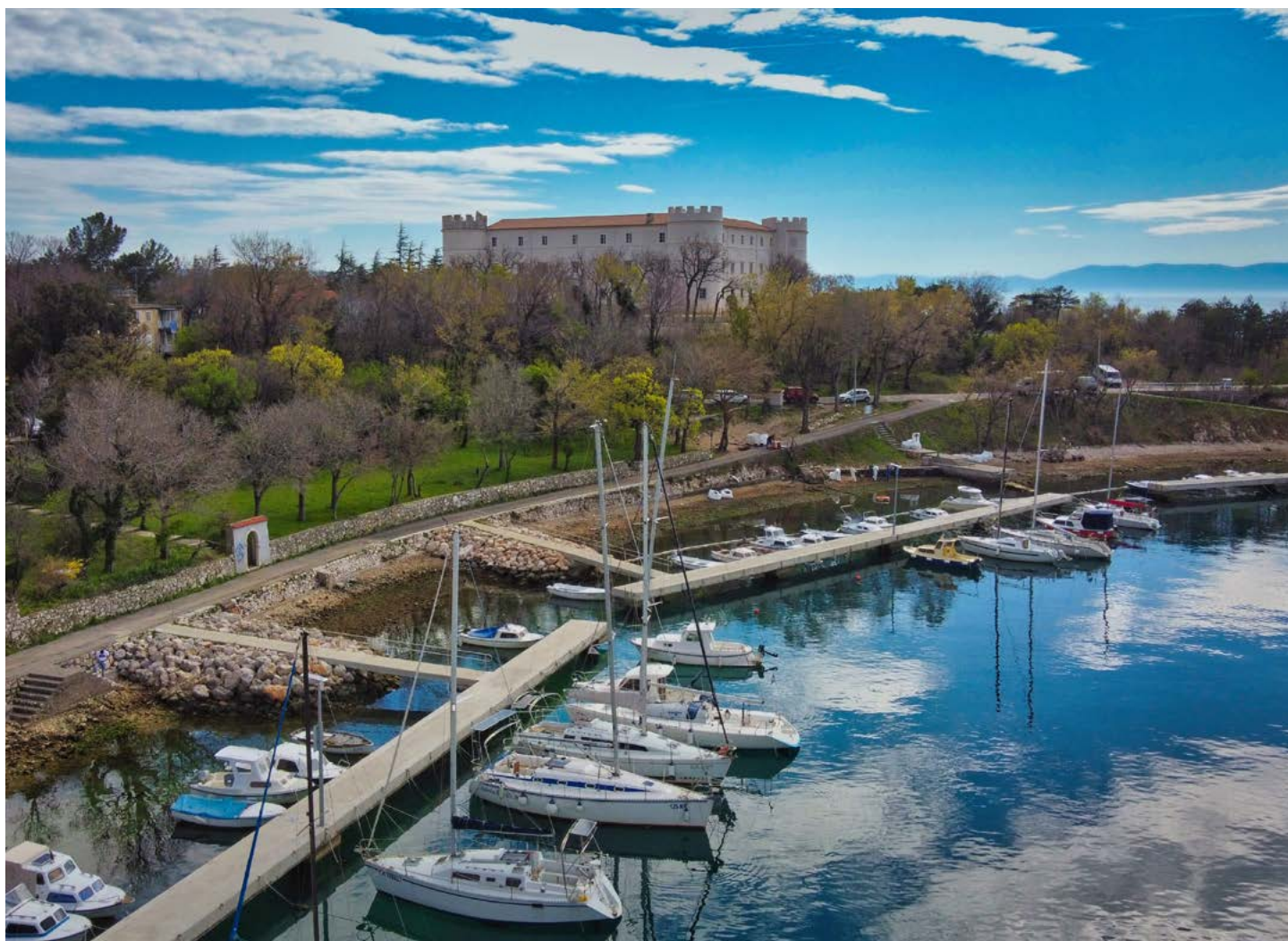
Uronite u baštinu mora

Ljubav s morem stoljećima obilježava Kraljevicu, a njezin je razvoj neodvojiv od razvoja brodogradnje, pomorstva i ribarstva. Znete li da su Habsburgovci u Kraljevici podigli arsenal i brodogradilište koje je ujedno i najstarije brodogradilište na istočnoj obali Jadrana? Znete li da su ovdašnji ribari još u 16. stoljeću razvili jedinstvenu tehniku lova na plavorepe tune?

Pomorska baština Kraljevice puna je zanimljivosti: saznajte što su tunere (straže) i zašto nalikuju na skakaonice te zašto lokalni stanovnici ovdje tunu zovu riba, a sve druge ribe nazivaju po njihovim imenima. Otkrijte zašto se kaže da pomorci jedu kruh sa sedam kora i što veže Edmunda Halleya, znanstvenika po kojem je nazvan Halleyev komet, i Kraljevicu.

Jer ploviti se mora

Kraljevica se nalazi u zagrljaju Bakarskoga zaljeva pa od davnine živi od mora i s morem. Iza leđa joj je gorski šumoviti predio koji je u prošlosti bio teško pristupačan i samo dijelom prohodan. Obala pred Kraljevicom je dobro razvedena, s nizom malih uvala u koje se brodovi i barke mogu skloniti od neprijatelja i vremenskih nepogoda. Još od rimskoga doba ovim su vodama putovali brodovi, pa iako malena, Kraljevica od antike ima značajnu gospodarsku ulogu.

Njezino nam ime jasno govori o tome. Čujmo priču o njegovome nastanku.

Kako je Kraljevica dobila ime

Kraljevica svoje ime, čini se, duguje feudalnoj pristojbi (danas bismo rekli carini) koja se zvala portorium. Povjesničar Kobler pojašnjava da su brodovi ovdje sigurno pristajali uz obalu još od 15. stoljeća i lako iskrcavali robu (poglavito sol, željezo i drvo) koja je dalje putovala kopnenim putem, a pristojba portorium se slala na dvor ugarskoga kralja. Iskrivljavanjem naziva pristojbe – *portorium*, nastala su imena Portum Re, Portus Regium, Porto Re i Portore, koja se sva prevode kao *kraljevska luka*.

Prvi zapis imena *Portore* datira iz 1443., a *Portus regius* iz 1525. godine. U ispravi iz 1605. godine stoji da su dva trgovca kupila kukuruz i raž u luci Kraljevici pa je to prvi spomen njezinoga hrvatskog imena. A kako pomorska pravila nalažu da svaka prava luka ima svjetionik, ima ga i Kraljevica.

I bi svjetlo na rtu Oštro

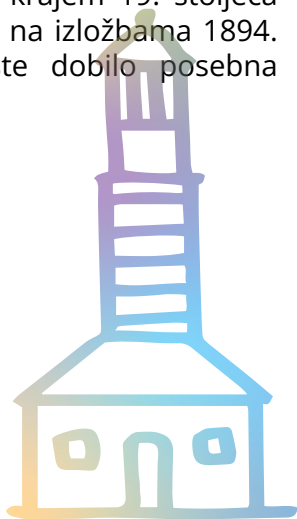
Za svjetionik se često kaže samo svjetlo. Brodu koji plovi svjetlo svjetionika znači put u sigurnost luke, a tamo su ljudi i život. Onima koji brod ispraćaju s mula, svjetionik je točka ponovnoga susreta. Kraljevačko svjetlo zove se Lanterna. Lanterna se nalazi na rtu Oštro i izgrađena je od klesanoga kamena u doba Austro-Ugarske Monarhije kao dio osvjeljavanja pomorskih putova prema Rijeci. Petnaest metara visoka Lanterna je prvi puta zasvijetlila 18. kolovoza 1872. godine, na petrolej. Danas je Lanterna na Oštru zaštićena kao kulturno dobro.

No je li Oštro oštro? Ili je meko? Oštro je šumovit, zeleni rt zaštićen od vjetrova i okružen modrim morem. Ovdje se nalaze omiljene plaže Kraljevičana i gostiju, a postoji i više malih, skrovitih kupališta. Ljepotu Oštra prepoznala su krajem 19. stoljeća gospoda iz Beča i Pešte pa je na izložbama 1894. i 1896. godine ovo kupalište dobilo posebna priznanja.

Jeste li znali?

Na dnu mora kod poluotoka Oštro potopljen je brončani kip sv. Nikole visok oko 70 cm. Kipić je malen, ali je njegovo značenje za pomorce, ribare i mornare veliko! Naime, vjeruje se da je ovaj svetac njihov zaštitnik. Svake godine ronioci hodočaste ili, bolje rečeno, rone u pohod ovom podmorskom svetištu.

Vikali su ribari: *Tira, tira!*

Kada bi s vrha drvenih promatračnica s ljestvama visine 14 do 16 metara, nagnutih nad morem pod kutom od 75°, ugledali jato tuna, ribari bi povikali: *Tira, tira!* Na ovaj znak mornari na kopnu i barkama zatvorili bi ulaz povlačenjem polukružno postavljene mreže. Ova jedinstvena i višestoljetna tehnika tunolova trajno je obilježila život Bakarca, od doba Zrinskih i Frankopana pa sve do 1977. godine kada su tunere bile posljednji put u funkciji. Koliko je tunolov bio značajan za ovaj kraj svjedoči i činjenica da se ribom zvala samo tuna, a ostale su se vrste riba nazivale svojim imenima. Prema zapisima iz 1883. godine prosječan godišnji ulov bio je 125 tona od čega se 40 tona izvozilo. Sezona tunolova trajala je od sredine travnja do kraja rujna. Riba se odmah slale u Rijeku, a za prijevoz tuna u Veneciju bilo je stalno uposleno pet brodova. Lokalno stanovništvo tunu nije jelo svježu, već ju je konzerviralo u soli ili ulju.

Tunere su tijekom povijesti bile važan faktor u rješavanju problema zapošljavanja mještana. To je naročito dolazilo do izražaja u teškim vremenima društvenih i ekonomskih kriza. Svaki je mještatin od najranijega djetinjstva, penjući se po tunerama i pomažući u lovu tuna, stjecao iskustva i osposobljavao se za ribara, bez obzira kojim će se poslom kasnije u životu baviti.

Danas se u Bakarcu nalaze tri tunere (straže), a svake se godine u spomen na ovu jedinstvenu tehniku tunolova priređuje fešta od tune *Tira, tira*. Za najmlađe se priređuje *Mića tira*.

Jeste li znali?

“Oni jedu kruh sa sedam kora” uzrečica je vezana uz težak i mukotrpan posao pomoraca, ribara i mornara. Odvojeni su od kuće i obitelji, izloženi zlom vremenu s neizvjesnim ishodom. Ali kruh sa sedam kora jedu i oni koji ih čekaju. U njihovom odsustvu supruge, majke i žene preuzimaju na sebe sve dužnosti. Mjesto s kojeg odlaze na more i vraćaju se s mora je mul. Na sredini kraljevačkog mula uklesana je u kamen ruža vjetrova s tekstom: Teški, Gorki, Križ, Svakom, Onom, Ludom, Pomorcu, Mornaru.

Tri stoljeća brodogradnje i inovacija

Presudnu ulogu u razvoju Kraljevice, nakon plemićke prošlosti, imala je izgradnja luke i škvera. Tu su izgrađeni prvi austrijski ratni jedrenjak, fregata Aurora 1764. godine i prvi drveni ratni parobrod Maria Anna 1835./36. koji je ujedno prvi parobrod izgrađen na Jadranu uopće. Prvi čelični brod za potrebe ratne mornarice nastao je u Kraljevici 1902. godine, a prvi brod kompletno izgrađen tehnikom zavarivanja na istočnoj obali Jadrana, mali tanker Caprag, porinut je u more 1955. Kraljevački škver je obilježio i noviju povijest, 70-ih godina 20. stoljeća. Ovdje su izgrađeni prvi kruzeri na Jadranu te je na njima primijenjena tehnika spajanja čeličnoga trupa s aluminijskim nadsvođem. Godine 2010. porinut je ledolamac Bella Desgagnes, putničko-teretni brod za ekstremne uvjete koji i danas plovi duž kanadske pokrajine Quebec.

Brodogradilište u Kraljevici je prestalo s radom 2012. godine kada prostor i pogon prelaze u

koncesiju privatne tvrtke koja nastavlja obavljati djelatnost izgradnje, remonta i preinake brodova. Makete brodova i brodograđevnih alata iz škvera proglašene su kulturnim dobrom. U počast pomorskoj, ribarskoj i brodograditeljskoj baštini kraljevačkog kraja, u sklopu Dvorca Nova Kraljevica otvoren je **Mali muzej ribarstva i brodogradnje Kraljevica**. Posjetite ga i saznajte sve o životu s morem, jer ovdje ćemo otkriti tek dio zanimljivosti koje vas tamo čekaju.

Jeste li znali?

Škver je lokalni naziv za brodogradilište. Dolazi od mletačkog squero, koji ishodište ima u grčkom eksharion = ognjište, radilište.

Najstarije brodogradilište na istočnoj obali Jadrana

Početkom 1703. godine, na poziv Bečkoga dvora, na Kvarner stiže Edmund Halley, engleski pomorski kapetan, stručnjak za navigaciju, matematičar i astronom po kojemu je nazvan Halleyev komet. Pozvan je da istraži i predloži najbolje mjesto za izgradnju luke i brodogradilišta. Ustanovio je da je Bakarski zaljev takvo mjesto. Tako je u ljeto 1729. godine Karlo VI., otac Marije Terezije, počeo s izgradnjom brodogradilišta i luke Kraljevica, a 1764. Marija Terezija je proglasila Kraljevicu austrijskom ratnom lukom. Njezin sin Josip II. o Kraljevici piše:

To je doista lijepa, moglo bi se reći veličanstvena luka. Priroda joj je podarila sve prednosti. U njoj se nalaze dvorci u kojima su garnizon i zapovjednik. Tamo svaki ratni brod može bez imalo opasnosti pristati uz obalu budući da ima dovoljno vode i dubine. Tijekom monarhijskog upravljanja u Kraljevici su za austrougarsku ratnu mornaricu izgrađeni razarači, torpiljarke, minopolagači, podmornice, vodonosci i remorkeri, a popravljali su se i brodovi trgovačke mornarice.

Procvat brodogradnje u Kraljevici

Procvat se dogodio u 19. stoljeću kada u Kraljevicu dolaze Englezi, braća Pritchard. Uz parobrode za ratnu mornaricu grade i trgovačke jedrenjake duge plovidbe. Današnjim jezikom rekli bismo da su braća Pritchard dobro znala da ne valja sva jaja držati u jednoj košari pa su se bavili i ratnom i trgovačkom flotom.

Kako su živjeli lokalni stanovnici zaposleni u škveru?

Život u škveru i sa škverom, žene u škveru

Škver je hranio obitelji i bio temelj opstanka ovog kraja u 19. i 20. stoljeću. U njemu rade i muškarci i žene. Osim sudjelovanja u izgradnji brodova, žene su radile i ono oku nevidljivo – pripremale hranu, čistile i pospremale. One koje su ostajale kod kuće spremale su muževima jelo u *gamelicu*. To je porcija hrane u limenoj posudi na tri kata. Onaj koji

je imao *gamelicu* raskošno je jeo jer svaka etaža *gamelice* ima svoju namjenu, na jednoj je juha, potom ide glavno jelo i na kraju prilog. Onaj tko je imao *gamelicu* nosio je okus kuće na posao.

Josip Broz Tito - najpoznatiji zaposlenik brodogradilišta u Kraljevici

U razdoblju između dvaju ratova nastupile su ekonomske teškoće. Škver koji je zapošljavao preko tisuću radnika pada na njih jedva stotinu pedeset. Među njima je i budući državnik i političar, kasniji predsjednik SFRJ, Josip Broz, koji se u škveru zaposlio 1925. godine. Nekoliko mjeseci kasnije predvodio je štrajk stotinu trideset pet zaposlenika

brodogradilišta kojima plaće nisu bile isplaćene sedam tjedana. Zalagao se za socijalizaciju brodogradilišta kao jedino rješenje za izlaz iz krize. Radništvo je na kraju dobilo plaću za samo dva tjedna, a Broz je otpušten kao organizator štrajka.

Jeste li znali?

Kraljevica se može pohvaliti craft pivom koje slavi njezinu baštinu! **Škveranka** je blond ale, a osmišljeno je kao hommage ženama koje su provele život u škveru.

Gajetanska je klasična sezonska ipa, a nosi ime po Kraljevičanima dragoj Gajetanskoj groti kod uvale Carovo, omiljenom kupalištu mladih ljeti i gnjuraca zimi.

Škveranka i Gajetanska su nepasterizirana i nefiltrirana craft piva, a popiti ih možete samo u Kraljevici.

Prošećite kroz primorje i upoznajte primorce

Kraljevica se nalazi *pri moru*. Na tom uskom području obale između mora Bakarskoga zaljeva i krševitoga zaleđa smjestio se Mediteran u malom. Ljudi iz kraja pri moru zovu se primorci. Uzgajaju

masline, bademe i smokve. Za život su zarađivali pomorstvom i ribarstvom, a strahopoštovanje prema moru i buri ublažavali su molitvama svecima zaštitnicima.

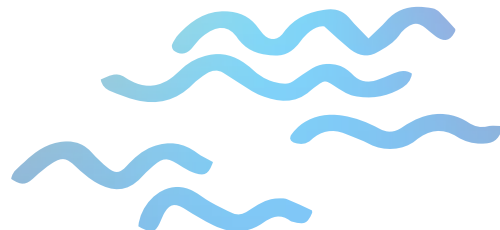
Prošećite s nama i saznajte kakav je naš primorski kraj i kakvi su naši ljudi!

Na spoju mora i kopna

Naš je kraj zbog svojih geostrateških osobitosti od prapovijesti bio prometna žila kuca. Iznad obližnjega Bakarca, pokraj Šmrike, nalazi se utvrda Gradac koja datira iz brončanoga doba. Ovdje su pronađena i tri rimska miljokaza. Bili su dio dugačkoga sustava utvrda i bedema zvanoga Liburnijski limes – graničnoga pojasa koji je odjeljivao prostor Rimskoga Carstva sa zapadne strane od prostora barbarskih naroda s istočne strane.

I danas je Kraljevica na strateški važnom prometnom položaju. Od Zagreba je udaljena 158 kilometara, od Ljubljane 139 kilometara. Od Trsta ju dijele 94 kilometra, a od Venecije 259 kilometara.

Karolinška cesta, prva cestovna poveznica jadranskoga i panonskoga dijela, izgrađena u 18. stoljeću, svoj put počinje baš ovdje, a prometni značaj moderne Kraljevice potvrđuje Krčki most, rekorder svojega doba u ljepoti i arhitektonskom doseg.

Krčki most

Armiranobetonski most dužine 1430 metara spaja otok Krk, koljevku frankopanske obitelji, s kopnom kod Kraljevice. U doba kada je otvoren, 1980. godine, imao je najveći betonski luk raspona 390 metara te je za 85 metara nadmašio rekord što ga

je dotad držao most u Sidneyju. Na Krčkom mostu se pokazuju jaki zubi naše bure, kada se razljuti i zapuše orkanskom brzinom i do 150 km/h, promet mora utihniti sve dok i bura ne utihne.

Nije vjetar, nego bura

Zovu je *bura*, ne vjetar. Legenda kaže da je Bura bila prekrasna, ali ohola djevojka. Odbijala je sve proscpe pa je zbog svoje drskosti poslana u podzemlje. Otamo uzdiše stvarajući hladne nalete suhoga vjetra koji ulazi u kosti čovjeku. Bura je stoljećima prirodni higijeničar, hladnjak i antiseptik. Sušeni na buri, meso i riba sigurni su od kvarenja, broskva omekša od njezinoga *mrzlog* zimskog ugriza, a odjeća osušena dahom bure miriše na zdravlje. Zbog bure se u Kraljevici mogao razviti zdravstveni turizam.

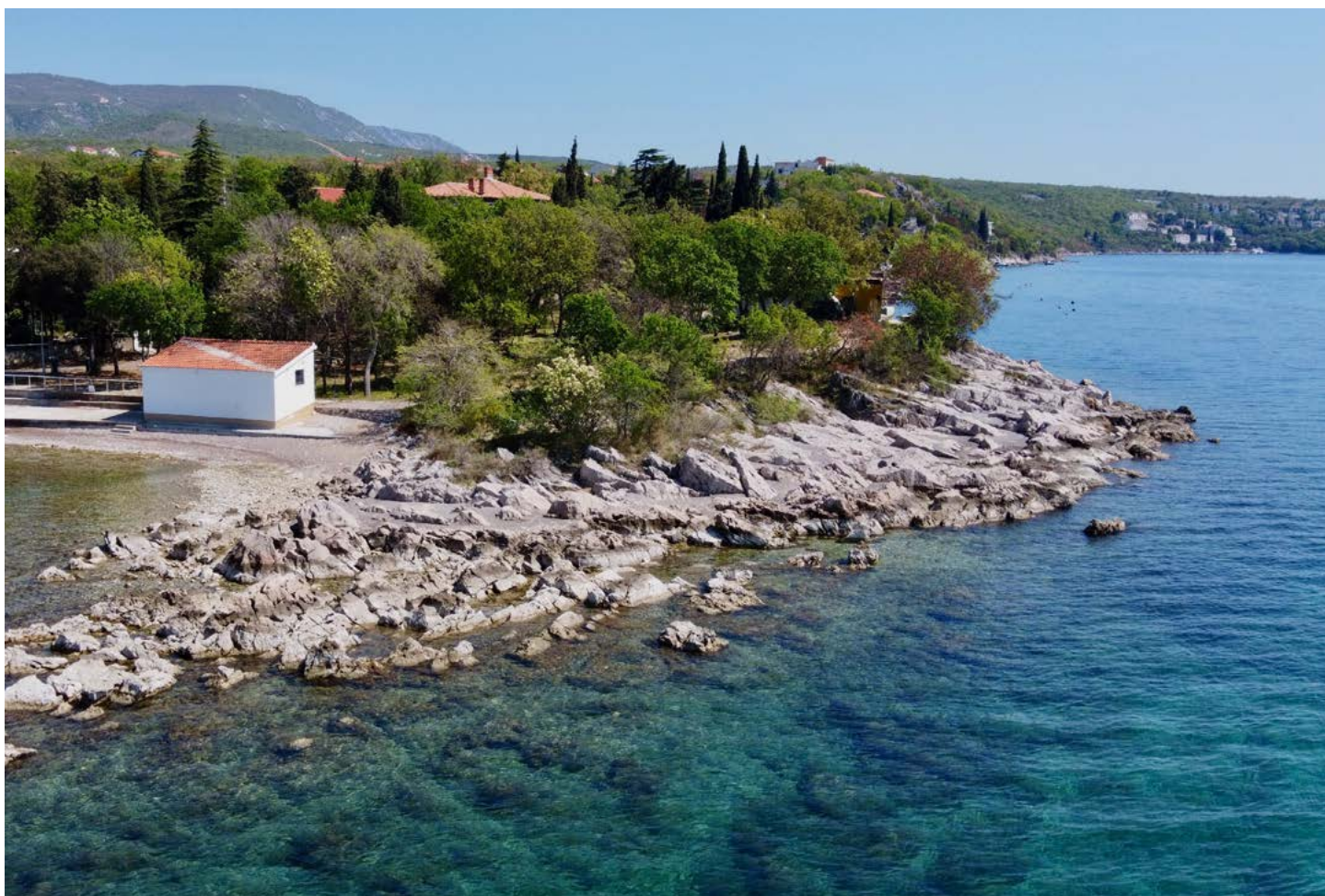
Aromaterapija na otvorenom

Na samome početku 20. stoljeća prepoznate su klimatsko-lječilišne prednosti Kraljevice. Godine 1904. grof Olschbauer izgradio je luksuzan secesijski hotel Liburnia u kojemu se nalazio sanatorij. Upravo zahvaljujući dobrobitima bure, sunca i mora Kraljevica od početka 20. stoljeća gradi ugled zdravstveno-turističkoga odredišta. Volimo reći da u Kraljevici možete dobiti aromaterapiju na otvorenom. Predlažemo da boravku na zraku dodate šetnje i upoznate blago kraljevačkoga krša.

Jeste li znali?

Uvala Grabrova, smještena uz sam most koji spaja kopno i otok Krk, svojom je ljepotom početkom 19. stoljeća privukla engleskog plemića Alexandra Scotta. Ondje je kupio posjed, sagradio obiteljski ljetnikovac i odabrao ga za mjesto stalnog boravka. Scott je na uljepšavanje i ozelenjivanje uvale potrošio čitavo bogatstvo. Godine 1967. izgrađeno je kultno turističko naselje koje nosi naziv Uvala Scott – po misterioznom Englezu – a svojom arhitekturom podsjeća na primorski gradić.

Krš i voda: izvori, perila, kalci

Kraljevica i njezina naselja Šmrika, Bakarac i Križišće nalaze se u krškom vapnenačkom području. Voda je ovdje blago. Mjesto Šmrika poznato je po kalcima, kružnim spremnicima kišnice za domaćinstvo koji su se nalazili u prirodnim udubinama u kršu. Oblagani su suhozidom da voda ostane čista, a prilazilo im se kamenim stepenicama. Voda iz kalca se izvlačila bačvama i nosila u kuće gdje bi stajala u glinenim posudama.

A kako se do vode dolazilo u gradu?

Šterne koje život znače

U primorskim krajevima bez izvora voda je bila dragocjenost. Na škrtom kršu ljudi su preživljavali zahvaljujući *šternama* – kamenim spremnicima za kišnicu, simbolima domišljatosti i opstanka.

U Starom gradu Zrinskih, u Donjem kaštelu, 1651. godine izgrađena je prva *šterna* u Kraljevici. Iste godine podignut je Dvorac Nova Kraljevica u čijem se atriju nalazi velika *šterna* ukrašena grbovima Zrinskih i Frankopana. Zbog vojnih potreba, još jedna *šterna* podignuta je 1764. godine u Gornjem kaštelu Starog grada Zrinskih. Posebno mjesto u gradskom životu zauzima i *pučka šterna* u Banju koju je 1887. godine dao izgraditi mještatin Mato Valjato.

Šterne su zidali majstori kavaduri kopajući jamu u zemlji koju se obzidalo i oblagalo glinom i crvenkastom rudom kako bi zadržala vodu. Voda se grabila iz grla *šterne* iznad kojega je stajao željezni luk s koloturuom – često ukrašen motivom cvjetne dekoracije, pijetla, vjetrokaza ili obiteljskoga simbola.

U mjestima Križišće, Mali i Veli Dol te Bakarac, postoje izvori tekuće vode koja se akumulirala u kamenim koritima. Ovi izvori su 1905. omogućili izgradnju lokalnoga vodovoda. Uz obalu, gdje se izvori ulijevaju u more, nastala su perila ograđena kamenim blokovima. Tu su žene prale robu tukući je drvenim napravama. Roba bi se potom raširila na grmlje ili stijene te se sušila, idealno na buri.

Jeste li znali?

Da bi voda u *šternama* ostala čista u njih se stavljalo vapno, sol, a ponekad i riba ugor za koju se smatralo da pomaže u pročišćavanju vode.

U zaklonu vjere

Život u primorskom mjestu u prošlosti je značio odlazak muškaraca na more. Na obali su ostajali starci, žene i djeca. Živjelo se teže, ali zajednica je bila povezanija, ljudi su se okupljali u *oštarijama* i na *placama*, a tradicija karnevala bila je dio godišnjih obreda. Nedjeljom se za razbibrigu igralo *na boće*, *na karte*, *na špekule*. Svakodnevicu rada na škrtoj zemlji ohrabrivala je pobožnost, molitve i zavjeti zaštitnicima i zaštitnicama.

Upoznajte vjerovanja, crkvene običaje i sakralnu baštinu Kraljevice i okolice.

Crkva s papinskom povlasticom

Crkva svetog Nikole sastavni je dio Starog grada Zrinskih, a podignuta je na mjestu kapelice iz 586. godine. Znamenita je po oltarnoj slici svetog Nikole koju je papa Pio VI. 1795. godine obdario posebnom povlasticom potpunog oprosta grijeha za onoga tko pohodi to svetište na blagdan Svetog Nikole.

Pjesma svetom Nikoli pjeva se u crkvi na blagdan toga svetca, zaštitnika Kraljevice. Pjeva se tijekom mise, umjetnički skladana, starinom posvećena.

Jeste li znali?

Kaže se da su kip Bogorodice u crkvi svetog Nikole, koji se pokazuje samo u posebnim prilikama, mornari našli nasred mora. Uzeli su ga sa sobom, a utom je nastala oluja. Ustrašeni, zavjetovali su se da će ga darovati crkvi koja bude najbliža tlu gdje se spase. Bila je to crkva u Kraljevici.

Pjesma svetom Nikoli

*Nikoli je svetomu
Ova godovina,
Koj na svijetu ovomu
Bil misnicka kruna.*

*U ditinjskoj mladosti
U crkvi pribiva,
Sa velikom radošću
Do polne odpiva.*

*Niko klekne i moli
Ter mora križaže,
I gle čudo se zgodi h
Namah tiho b'jaše.*

*K njem se dakle vi sada
Utec'te, mornari,
Milost soju da vam da,
Sretan put podari.*

*Kada pako jadriše
Nikola prik mora
V Jerusolim hodjaše
Zbog zavjeta svoga.*

*Strašno more zburka se,
Vjetar duhnu z gora,
Brod se već ne mogaše
Ravnati zbog toga.*

*Nikola naš ljubljeni
Po svojoj kreposti
Sve putnike sahrani
U Božjoj milosti.*

*Bogu se poklanjajmo
Hvale uzdajući,
Tebe dakle molimo:
Bud' nam u pomoći!*

Što ste Vi, bili smo i mi. Što smo mi, bit ćete i Vi.

Ova *memento mori* izreka uklesana je u kamenu ploču na kapelici Svete Katarine na Kalvariji, lokalnom groblju, kao egzistencijalna refleksija o prolaznosti života i neizbježnosti smrti. Kalvarija se nalazi na Kavraniću i nastaje u zlatno doba kraljevačke brodogradnje kada se broj stanovnika

Kraljevice naglo povećava. Odavde se pruža prekrasan pogled na Cres, Krk i Učku, a priča se da su u neposrednoj blizini nekada bila postavljena tri križa koja su od naleta bure bila osiguravana lancima. Priča ima još, pa evo nekih koje se prenose s koljena na koljeno.

Kaput za svetca, med za crkvicu

Negdje oko 1800. godine u Šmriku je stigao bogati trgovac i prenočio kod mještana Antuna Čabrijana. Na odlasku je zaboravio ponijeti svoj novi mornarski kaput. Antun, znajući da se trgovac vjerojatno neće vratiti, prodao je kaput za osam forinti – svotu koja je tada predstavljala lijepu vrijednost.

Bio je pošten čovjek i nije htio novac zadržati za sebe. Umjesto toga, od njega je sazio malu kapelicu i u nju smjestio sliku sv. Antona, pustinjaka – svoga krsnog zaštitnika.

Već sljedeće godine, tik uz sliku svetca u kapelici, narobile su se pčele. Antun nije uzeo med za sebe, već ga je prodao i od zarađenoga novca proširio kapelicu u crkvicu koja nosi ime sv. Anton.

Crkva iz kamena bačenog za slobodu

Između Bakarca i Križišća stoji crkva Svete Trojice. O njezinu se podrijetlu ne zna mnogo, ali poznata je legenda o njezinoj izgradnji.

Legenda kaže da su Tatari, nakon pobjede nad ugarsko-hrvatskim kraljem Belom IV., zaprimili vijest o smrti svojega vrhovnog vođe – kana. Većina se vojske povukla, a manji dio nastavio je s pohodima. Kad su stigli do Grobničkoga polja u blizini Kraljevice, dočekale su ih odlučne i hrabre žene koje su se branile bacajući kamenje na vojsku. Nakon što su porazile Tatаре, to su isto kamenje, na glavama, donijele na ovo mjesto i položile u temelje crkve Svete Trojice.

Vrata ove crkve otvaraju se samo tri puta kroz godinu: na blagdane Svete Trojice, svetog Roka i Kraljice Presvete Krunice.

Želite li dodatno istražiti sakralne spomenike ovoga kraja, posjetite još i crkvu svetog Petra u Bakarcu te crkvu Presvetog Srca Isusovog na Križišću.

A što i kako primorci kuhaju

Primorska tradicionalna kuhinja zbroj je onoga što je u ovom kraju uspijevalo i načina na koji se živjelo. Zimi, da se tijelo ugrije, jelo se *na žlicu, va kotliće zmešano*. Za blagdane se pod pekom peklo meso. Kasnije, kada se na posao odlazilo u brodogradilište, ručak od kuće nosio se u *gamelici*.

Istražimo više!

O blagovanju kod Frankopana

Srednjovjekovno društvo bilo je opsjednuto hranom. Iskazivalo joj se veliko poštovanje, prije svega zato što se hrana teško i mukotrpno proizvodila. Hrana je istovremeno bila i statusni simbol. Lov i meso divljači bili su privilegij plemstva, a prehrana većine temeljila se na žitaricama, kruhu i kašama. Kroz lanac utvrda i dvoraca knezovi Zrinski i Frankopani održavali su trgovačke veze s

Začini dvorske kuhinje

Cimet, papar, klinčić, oraščići, sve se koristi u obilnim količinama. Slatkiši su pravljani od onoga čime se raspolagalo (orasi, bademi, lješnjaci, suho voće), a glavni je zaslađivač bio med.

Šećer je bio vrlo cijenjen i vrlo skup pa je dostupan samo bogatima. Nerijetko je bio dar ili mito za

A kako jede primorski puk?

O blagovanju primoraca

Puk je jeo skromno. *No waste* se podrazumijevao. Mikrolokalnost i sezonalnost također. Jelo se što se imalo u vrtu i kada je čemu sezona. Hrana se čuvala sušenjem, soljenjem ili kiseljenjem. Generacije su se othranile na primorskim maneštrama. One se rade po načelu *va kotliće zmešano*: u lonac se stavljalo sezonsko povrće, neka grahorica i komadić mesa ili korica sira.

Drugo omiljeno jelo bila je *broskva na padelu*: vrsta primorskoga kelja koji se nakon kuhanja okrene na tavici s maslinovim uljem.

Kod ribara je bilo ovako: sitna plava riba se solila, a tune su se prodavale. U frankopanskim kuhinjama jelo se po standardima srednjovjekovne dvorske kuhinje čija je krilatice *uvijek više* pa su stolovi bili puni divljači i mesa. Osobito su važni bili začini.

Europom, razmjenjivali kuhare, nabavljali začine. Pisari bilježe da se na početku 17. stoljeća iz frankopanskih primorskih utvrda otprema oko dvadeset bačvica mariniranih riba i pedeset do sto bačvica tunjevine. Odvozilo se i dvije stotine svežnjeva suhих hobotnica, šezdeset do osamdeset bačvica *hobotnic na ocat*, lignje te pet do deset tovara oštriga.

vlastodršce. Sol, kao sredstvo konzerviranja i čuvanja namirnica, ubrajala se u najrjeđe i najskuplje začine. Cijenjen je začini bila i ružina vodica koja se dobivala namakanjem ružinih latica.

Jeste li znali?

U Šmriki se nalazi farma autohtonih primorsko-dinarskih magaraca – vjernih pomagača ljudi ovoga krševitog kraja kroz stoljeća. Danas ovdje možete kušati i kupiti zdravo i ljekovito magareće mlijeko. Djeca mogu isprobati jahanje, a cijela obitelj sudjelovati u hranjenju i timarenju te usput otkriti poneku zanimljivost.

Mendulača, a ako nema ništa drugo - suhe smokve

Tradicionalna slastica Kraljevice je *mendulača* - rolada od *mendula* (badema). Ručno izrađeno tijesto nadijeva se smjesom od mljevenih badema, šećera i korice limuna. *No waste* pravilo i ovdje vrijedi! Bademove kore koriste se za čaj, a za bolji ukus dodaje se koja suha smokva.

Recept za mendulaču

Za tijesto pripremiti 20 g svježeg kvasca (ili 7 g suhog kvasca), 1 žlicu šećera, 150 ml mlijeka i 5 žlica brašna. Zatim dodati 4 žumanjka, 4 žlice šećera, prstohvat soli, 600 g brašna, 250 g margarina ili maslaca te 30–40 g masti (oko 2 žlice). Za nadjev pripremiti 200 ml vrućeg mlijeka, 400 g mljevenih badema, 300 g šećera, koricu i sok jednog limuna, 40 g maslaca, 50–100 g grožđica, 2–3 žlice ruma, prstohvat soli i vaniliju. U mlako mlijeko dodati kvasac, 1 žlicu šećera i 5 žlica brašna te ostaviti da se dignu. U zdjeli izmiksati žumanjke, 4 žlice šećera i malo soli. Dodati dignuti kvasac, zatim umiješati brašno, margarin ili maslac i mast. Zamijesiti tijesto i ostaviti da se diže. Za nadjev vrućim mlijekom preliti mljevene bademe, šećer, malo soli, maslac, limunovu koricu i sok, grožđice, rum i vaniliju te sve dobro izmiješati. Tijesto napuniti nadjevom i oblikovati štruce. Prije pečenja premazati mlijekom ili žumanjkom. Peći 15 minuta na 150 °C, zatim još 15–20 minuta na 180 °C. Kad su pečene, još vruće premazati „drinkom“ od vode i šećera u istom omjeru uz dodatak malo ruma.

Inače, smokve su omiljeno voće ovoga kraja. U prošlosti su se razmjenjivale za krumpir ili grah koji nije uspijevao u kraljevačkom kraju. Danas će vas Kraljevičani rado ponuditi sušenim smokvama. Obavezno kušajte!

Frankopanska torta

U kuharici *Granat-Äpfel* iz 17. stoljeća nalazi se recept za tortu Frankopan. Otkrila ga je etnologinja Nives Rittig-Beljak. S obzirom na vrijeme nastanka, pretpostavlja se da je torta bila rađena od neke vrste prhkoga tijesta ili pak lisnatoga tijesta koje je manje kvarljivo jer ne sadrži jaja. Nadjev je krema od badema, *frangipane*, s puno začina

(cimet, klinčić, grožđice i slično). Omjeri namirnica su nepoznati, a u tortu su išli mast i loj, koji su u današnjem slastičarstvu izvan upotrebe.

Moderna interpretacija Frankopanske torte slatki je zaštitni znak Kulturno-turističke rute Putovima Frankopana.

Pođite, vidite, kušajte, slušajte

A sada je red na vama, dragi prijatelji! Poziv da istražite i doživite baštinu našega kraja ovdje se ispunjava u svoj raznolikosti mogućih otkrića, a mi vam želimo dobro more i sretan put!

Razgledajte znamenitosti
iz naše prošlosti
i sadašnjosti

Uživajte u manifestacijama
koje njeguju našu
baštinu

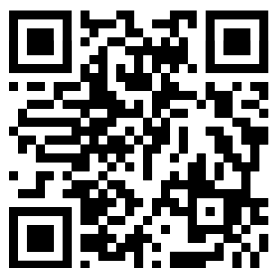
Istražite outdoor
aktivnosti
našega kraja

Upoznajte okuse i jela
našega kraja

Posjetite naše plaže

Otkrijte Kraljevicu i
njezine bisere uz
turističku kartu

Impressum

Nakladnik

Turistička zajednica grada Kraljevice

Za nakladnika

Jelena Mateševac Skočilić

Tekst

Irina Ban

Ivana Jagić Boljat

Lektura

Danijela Tečić-Mateševac

Dizajn, prijelom i ilustracije

Sanjin Smajlović

Fotografije

Sanjin Ilić

Klaudio Vrančić

Ivor Mažar

Godina

2025.

Turistička zajednica grada Kraljevice

Rovina 6, 51262 Kraljevica

e-mail | info@visitkraljevica.hr

tel | +385 51 282 078

web | www.visitkraljevica.hr

Turističko-informativni centar

Rovina 6, 51262 Kraljevica

e-mail | tic@visitkraljevica.hr

tel | +385 51 282 444

MY ÖZEL KRALJEVICA

Turistička zajednica

